

Amela ŠEHOVIĆ

MIJENE AKCENATSKE NORME SAVREMENOG
BOSANSKOG JEZIKA

Sažetak: Savremeni bosanski jezik nesumnjivo pokazuje tendenciju ka mijenjanju tradicionalne akcenatske norme, što se prvenstveno odnosi na akcentiranje višesložnih riječi – tzv. evropeizama i složenica – na unutrašnjim slogovima i na akcentiranje riječi sa dvosložnom zamjenom jata i kratkouzlaznim akcentom na unutrašnjem slogu.

Naime, u nekim od postojećih rječnika bosanskoga jezika silazni se akcenti na neinicijalnim slogovima stidljivo pomalaju u primjerima označenim etiketom *izg.*, a u drugima se ovi akcenti ravnopravno pojavljuju sa onim već ustaljenim tradicionalnom normom. Također, tradicionalni kratkouzlazni akcent u primjerima sa dvosložnom zamjenom jata na mjestu ekavskog dugouzlaznog akcenta, iako još uvijek zastupljen u rječnicima savremenog bosanskog jezika, u jednom od njih ustupa mjesto dugouzlaznom akcentu, kao rezultat kompromisa: spojiti svakodnevnu govornu praksu sa tradicionalnom ortografijom. No, izgleda da smo još daleko od dana kada će se dugouzlazni akcenti bilježiti na slogu sa jednosložnom zamjenom jata, kako se oni zaista i upotrebljavaju u razgovornom jeziku. Za to su, izgleda, potrebni neki novi naraštaji jezičkih stručnjaka bosanskog jezika.

Ključne riječi: bosanski jezik, akcenatska norma, uzlazni akcenti, silazni akcenti, višesložne riječi, riječi sa dvosložnom zamjenom jata

Uvod

Bosanski jezik, kao jedan od triju standardnih jezika u Bosni i Hercegovini koji su nastali raslojavanjem nekadašnjeg zajedničkog srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika, suočio se s brojnim normativnim pitanjima koja je trebalo riješiti – na jednoj strani to su bila pitanja ortografske prirode, a s druge strane pitanja akcenatske norme. Imajući u vidu činjenicu da su pitanja prve vrste bila (i jesu) stalni predmet analiza i jezičkih stručnjaka i laika, u ovom se radu isključivo analiziraju pitanja

akcenatske norme standardnoga bosanskoga jezika, i to u svjetlu pravila utvrđenih tzv. Vuk-Daničićevom normom, koja je vrijedila kao nesporni imperativ¹ gotovo do početka 90-ih godina 20. vijeka – do raspada zajedničkog standarda na tri² pojedinačna standarda bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika.

U tom smislu, naročito su intrigantna odstupanja od dotad neupitnih pravila akcentiranja riječi u našem jeziku (našim jezicima?), a među njima posebno mjesto pripada višesložnim riječima sa uzlaznim akcentima na unutrašnjim slogovima. No, ništa manje nije zanimljivo ni mjesto akcenata u riječima sa dvosložnom zamjenom jata. Sve je ovo analizirano na korpusu sačinjenom od recentnih rječnika bosanskoga jezika³ i gramatike tog jezika, što je logičan izbor kada se zna da su rječnici i gramatike (uz pravopis) osnovni normativni priručnici bilo kojeg standardnog jezika.

Akcenti na unutrašnjim slogovima višesložnih riječi

Kada je riječ o akcentima na unutrašnjim slogovima višesložnih riječi, tradicionalna akcenatska norma nalaže da su ovi akcenti uvijek uzlazni budući da se silazni akcenti isključivo javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na posljednjem (i jedinom) slogu jednosložnih riječi, a to je pravilo načelno prihvaćeno i u standardnom bosanskom jeziku (Jahić – Halilović – Palić 2000: 123). Veoma je važno istaći da je usvojenost ovog pravila u njegovoj normi gotovo (!) dosljedna budući da se od njega izuzimaju isključivo uzvici ili onomatopejske riječi, u kojima se silazni akcent može javljati i na krajnjem slogu, očito višesložnih riječi: *ahâ*, *fijù* i sl. (Ibidem).

¹ Barem među jezičkim stručnjacima, budući da su izvorni govornici nekadašnjeg srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika već odranije prestali poštovati neka pravila akcentuacije utvrđena ovom normom.

² U Bosni i Hercegovini.

³ To su sljedeći rječnici: Čedić, Ibrahim; Valjevac, Naila i dr. (2007) *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ1); Halilović, Senahid; Palić, Ismail; Šehović, Amela (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ2); Jahić, Dževad (2010a) *Rječnik bosanskog jezika* (A–Ć), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ3a), Jahić, Dževad (2010b) *Rječnik bosanskog jezika* (D–F), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ3b), Jahić, Dževad (2011) *Rječnik bosanskog jezika* (G–J), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ3c), Jahić, Dževad (2012a) *Rječnik bosanskog jezika* (K–Kor), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ3d), Jahić, Dževad (2012b) *Rječnik bosanskog jezika* (Kos–Lj), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo (u nastavku teksta: RBJ3e).

Nadalje, kada je riječ o leksici neslavenskog porijekla, primarno o tzv. evropeizmima, u navedenoj je gramatici primijenjen proskriptivno-puristički pristup – navodi se da se ove riječi „izgovaraju (se) sa kratkouzlaznim akcentom, a ne sa kratkosilaznim, kako je to često u razgovornom jeziku (*inteligèntan, komandànt, dirigènt* i sl.)” (Jahić – Halilović – Palić 2000: 124). U nastavku se navode još neki primjeri: *asistent, dilètant, genèrator, okùpator, izùzètākā, elegàntan*, među kojima i složenice: *intèrvīzija, telèvīzija* (Ibidem: 125), gdje se čak izričito zabranjuje⁴ tip izgovora koji je, svjedoci smo, dominantan u svakodnevnoj komunikaciji.

Postavlja se pitanje kako se ove lekseme akcentiraju u analiziranim rječnicima bosanskoga jezika. Svi oni, bez razlike, poštuju tradicionalnu normu, što se može ustanoviti poređenjem primjera iz gramatike sa primjerima iz rječnika, ali su među njima prisutne i neke razlike. Naime, kada se analizira bilježenje silaznih akcenata na neinicijalnim slogovima u leksemama neslavenskog porijekla, primijenjeni pristup nije jedinstven: u RBJ1 oni se uopće ne bilježe: *asistent* (16), *dilètant* (97), *dirigent* (99), *genèrator* (162), *komàndant* (297), *okùpator* (535), *izùzètākā* (250), *elegàntan* (137), *inteligèntan* (218); u RBJ3 oni se bilježe, ali uz napomenu da je to izgovorna varijanta, implicirajući time njenu nenormiranost: *asistent* (*asistènt* izg.) (RBJ3a: 104), *dilètant* (*diletànt* izg.) (RBJ3b: 53), *dirigent* (*dirigènt* izg.) (RBJ3b: 59), *genèrator* (*generàtor* izg.) (RBJ3c: 25), *komàndant* (*komandànt* izg.) (RBJ3d: 213), *izùzètākā/izuzétākā* (RBJ3c: 355), *elegàntan* (*elegàntan* izg.) (RBJ3b : 211), *inteligèntan* (*inteligèntan* izg.) (RBJ3c: 254), dok su u RBJ2 ove lekseme akcenatski dubleti – dozvoljeno je njihovo akcentiranje i prema tradicionalnoj normi, dakle, sa uzlaznim akcentima na unutrašnjim slogovima ovih višesložnih riječi, ali i prema izgovornoj „normi”⁵, tj. sa silaznim akcentima na unutrašnjim slogovima, koja se time ustoličuje kao ravnopravna dotad neprikosnovenoj normi „književnoga” bosanskog jezika. Kako to izgleda, najbolje pokazuju sljedeći primjeri: *asistent* (*asistènt*) (RBJ2: 31), *dilètant* (*diletànt*) (RBJ2: 184), *dirigent* (*dirigènt*) (RBJ2: 188), *genèrator* (*generàtor*) (RBJ2: 309), *komàndant* (*komandànt*) (RBJ2: 520), *okùpator* (*okupàtor*) (RBJ2: 821), *izùzètākā / izuzétākā* (RBJ2: 446), *elegàntan* (*elegàntan*) (RBJ2: 266), *inteligèntan* (*inteligèntan*) (RBJ2: 394).

Koliko je ova odluka bila mudra i opravdana, u konačnici će pokazati tek vrijeme, no, ona je, imajući u vidu tradicionalizam naših

⁴ Up. *telèvīzija* [a ne *televīzija*] (Ibidem, 125).

⁵ A. Peco, jedan od autoriteta na ovom području, izričito je protiv ovakve prakse bilježenja akcenata. Više o tome u: Peco 1971: 79. Up. i Peco 1991: 21–22.

jezičkih stručnjaka, zasigurno „velik i smion korak”⁶ (Mešanović-Meša 2011: 323).

Nadalje, iako je u *Gramatici bosanskoga jezika* (2000) navedeno pravilo da na unutrašnjim slogovima višesložnih riječi može stajati samo uzlazni akcent (Jahić – Halilović – Palić 2000: 123), ono je već na istoj stranici dopunjeno konstatacijom da neke riječi orijentalnog porijekla imaju dva akcenta – *bigǎjrihǎk*, a, kao što se vidi iz navedenog primjera, oba su silazna, i to na neinicijalnim slogovima. Ipak, nešto kasnije utvrđeno je da postoje i izuzeci od pravila o uzlaznom akcentu na unutrašnjim slogovima, a njih pretežno čine složenice: *sivoplāvā*, *svijetlo-žūtā*, *poljoprìvreda*, *kupopròdaja*, *primoprèdaja*, *samoùprava*, „pri čemu se u većem broju slučajeva kratkosilazni akcent na unutaršnjem slogu u bosanskome književnom jeziku pretvara u kratkouzlazni”: *poljoprìvreda*, *kupopròdaja*, *primoprèdaja*, *samoùprava* (Jahić – Halilović – Palić 2000: 124).

Analizirani rječnici savremenog bosanskog jezika mahom bilježe kratkouzlazni akcent na unutrašnjem slogu složenica: *kupopròdaja* (RBJ1: 330, RBJ2: 572), *poljoprìvreda* (RBJ1: 705), *primoprèdaja* (RBJ1: 864, RBJ2: 1044), *samoùprava* (RBJ1: 1015, RBJ2: 1172), uz nešto rjeđe akcenatske dublete: *kupopròdaja* (*kupopròdaja* izg.) (RBJ3e: 141), *poljoprìvreda* (*poljoprìvreda*) (RBJ2: 950), čiji normativni status nije obavezno ujednačen.

Akcenti u riječima sa dvosložnom zamjenom jata

U kontekstu analizirane teme, zanimljiv je i slučaj riječi sa dvosložnom zamjenom jata, koje, prema tradicionalnoj akcenatskoj normi, imaju dvije vrste akcenata:

- a) kratki silazni akcent na prvome slogu dvosložne zamjene jata, kao u primjerima: *sìjeno*, *bìjel*, *brìjeg*, *snìjeg*, *rìječ*, *mlìječ*, *lìjep*, *sìljep*, *vìjek*⁷ i

⁶ Ako se uporede rješenja u rječnicima savremenog hrvatskog (Anić 2006, u daljnjem tekstu: RHJ) i srpskog jezika (Vujanić, Gortan-Premk i drugi 2007, u daljnjem tekstu: RSJ), taj je zaključak još opravdaniji. Naime, u ovim se rječnicima navedene lekseme akcentiraju na sljedeći način: *asìstent* (*asistènt*), *dilètant* (*diletànt*), *dirìgent* (*dirigènt*), *komàndant* (*komandànt*), *okùpātor* (*okupātor*), ali: *genèrātor*, *izùzètākā*, *elegāntan*, *inteligēntan* (*intelligentan*) (RHJ: 36, 216, 220, 593, 933; 345, 498, 287, 449), te: *asìstent*, *dilètant*, *dirìgent*, *genèrātor*, *komàndant*, *okùpātor*, *izùzètākā*, *elegāntan*, *inteligēntan* (RSJ:46, 279, 283, 190, 556, 872, 466, 350, 475). Iz navedenog proizlazi kako je hrvatska norma znatno fleksibilnija od srpske, ali je ipak rigidnija od norme koju u ovom segmentu uvodi RBJ2.

⁷ U RHJ čak i ovdje se odstupa od tradicionalne norme, te se bilježe sljedeći oblici: *bijèl* (78), *brìjèg* (114), *lìjèp* (685), *mlìjèč* (765), *rijèč* (1340), *sìjeno* (1396), *slìjèp* (1427), *vìjek* (1732). Tako su akcentirani ovi i njima slični oblici sa dvosložnom

- b) kratki uzlazni akcent na unutrašnjem slogu, kao u primjerima: *mlijèko, sijèlo, bijèlo, rijèka, lijèpa*⁸, *prilijèpiti, oslijèpiti* (Jahić – Halilović – Palić 2000: 124).

Prvo je pravilo dosljedno poštovano u analiziranom rječničkom korpusu savremenog bosanskog jezika, zbog čega nije relevantno za ovaj rad koji se bavi odstupanjima od tradicionalnih pravila akcentiranja riječi našeg jezika. Drugo je pravilo u *Gramatici bosanskoga jezika* (2000) dopunjeno proskriptivno-purističkom uputom da se „(dvosložno i jednosložno) duljenje tog akcenta, rašireno u bosanskome razgovornom jeziku, ne smatra osobinom bosanskoga književnog jezika” (Jahić – Halilović – Palić 2000: 124). Ona je načelno prihvaćena u RBJ1: *mlijèko* (384), *oslijèpiti* (557), *prilijèpiti (se)* (860), *rijèka* (996), uz rijetka odstupanja, poput onog u riječi *sijèlo* (1028), dok u RBJ3 nisu pronađeni istovjetni primjeri budući da je ovaj rječnik obuhvatio građu zaključno sa slovom *lj*, međutim, uočeni su slični primjeri, koji potvrđuju primjenu gore navedene upute, dakle, bez odstupanja u odnosu na tradicionalnu akcenatsku normu: *dijète* (ik. *díte*) (RBJ3b:50), *izlijèpiti* (ik. *izlípiti*) (RBJ3c:335), *lijèpiti* (ik. *lípiti*) (RBJ3e:229). No, navođenjem ikavskih oblika uz normirane ijekavske ovaj rječnik odstupa od ustaljene leksikografske prakse savremenog bosanskog jezika, što očito nije slučajno, nego je rezultat svjesnog odabira njegovog autora.

Naposljetku, deceniju poslije izlaska *Gramatike bosanskoga jezika* (2000) u jednotomnom opisno-normativnom *Rječniku bosanskoga jezika* (RBJ2) duljenje kratkog uzlaznog akcenta u dugouzlazni postaje pravilo:⁹ *bijèlo* (65), *mlijèko* (663), *oslijèpiti* (843), *prilijèpiti* (1041), *rijèka* (1150), *sijèlo* (1190),¹⁰ što je očito rezultat kompromisne odluke

zamjenom jata i u rječničkom dijelu knjige *Govor grada Sarajeva* (2009), u poglavlju pod nazivom „Leksika razgovornoga bosanskog jezika” (Šehović, 2009: 203), ali je takvo akcentiranje ipak primjenjivano na građu razgovornog bosanskog jezika, što podrazumijeva da nije bilo normativističkoga karaktera. U RSJ dosljedno se poštuje tradicionalna akcenatska norma: *bèlo/bijel* (77), *brèg / brjèg* (109), *lèp / ljèp* (636), *mlèč / mljèč* (720), *rèč / rjèč* (1164), *slèp / sljèp* (1239), *snèg / snjèg* (1250), *vèk / vjèk* (136).

⁸ Pridjevi se u svim konsultiranim rječnicima navode samo u formi muškoga roda, zbog čega nije bilo moguće uporediti akcenatske oblike za pridjeve u ženskom rodu.

⁹ Također, i ovo je „pravilo” primijenjeno i prije navedenog rječnika u rječničkom dijelu knjige *Govor grada Sarajeva* (Šehović, 2009:203).

¹⁰ Ove se lekseme u RHJ bilježe ovako: *bijèlo* (78), *mlijèko* (765), *oslijèpiti* (961), *prilijèpiti* (1194), *rijèka* (1340), *sijèlo* (1396); a u RSJ na sljedeći način: *bèlo/bijèlo* (75), *mlèko / mljèko* (720), *oslèpiti / oslijèpiti* (891), *prilèpiti / prilijèpiti* (1042), *rèka / rijèka* (1154), *sèlo / sijèlo* (1212).

da se pomire dvije naizgled nespojive stvari – svakodnevna govorna praksa (upotreba dugih uzlaznih akcenata na slogu sa jednosložnom zamjenom jata) sa tradicionalnom ortografijom, tj. pisanjem ovih riječi sa dvosložnom zamjenom jata. Niko od jezičkih normativista još uvijek se nije odvažio na krajnost, koju bi predstavljala praksa da se dugouzlazni akcenti bilježe na slogu sa jednosložnom zamjenom jata, kako se oni zaista i upotrebljavaju u razgovornom jeziku.

Zaključak

Savremeni bosanski jezik nesumnjivo pokazuje tendenciju ka mijenjanju tradicionalne akcenatske norme, što se prvenstveno odnosi na akcentiranje višesložnih riječi – tzv. evropeizama i složenica – na unutrašnjim slogovima i na akcentiranje riječi sa dvosložnom zamjenom jata i kratkouzlaznim akcentom na unutrašnjem slogu.

Naime, u nekim od postojećih rječnika bosanskoga jezika silazni se akcenti na neinicijalnim slogovima stidljivo pomalaju u primjerima označenim etiketom *izg.*, a u drugima se ovi akcenti ravnopravno pojavljuju sa onim već ustaljenim tradicionalnom normom. Također, tradicionalni kratkouzlazni akcent u primjerima sa dvosložnom zamjenom jata na mjestu ekavskog dugouzlaznog akcenta, iako još uvijek zastupljen u rječnicima savremenog bosanskog jezika, u jednom od njih ustupa mjesto dugouzlaznom akcentu, kao rezultat kompromisa: spojiti svakodnevnu govornu praksu sa tradicionalnom ortografijom. No, izgleda da smo još daleko od dana kada će se dugouzlazni akcenti bilježiti na slogu sa jednosložnom zamjenom jata, kako se oni zaista i upotrebljavaju u razgovornom jeziku. Za to su, izgleda, potrebni neki novi naraštaji jezičkih stručnjaka bosanskog jezika.

Izvori

- Anić, Vladimir (2006) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber
- Čedić, Ibrahim; Valjevac, Naila i dr. (2007) *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo
- Jahić, Dževad (2010a) *Rječnik bosanskog jezika (A–Ć)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo
- Jahić, Dževad (2010b) *Rječnik bosanskog jezika (D–F)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo

- Jahić, Dževad (2011) *Rječnik bosanskog jezika (G–J)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo
- Jahić, Dževad (2012a) *Rječnik bosanskog jezika (K–Kor)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo
- Jahić, Dževad (2012b) *Rječnik bosanskog jezika (Kos–Lj)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo
- Vujančić, Gortan-Premk i dr. (2007) *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska

Literatura

1. Halilović, Senahid, Tanović, Ilijas, Šehović, Amela (2009), *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo
2. Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica
3. Mešanović-Meša, Emira (2011), „Senahid Halilović – Ismail Palić – Amela Šehović: Rječnik bosanskoga jezika (Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010)”. *Pismo*, IX/1, str. 321–323.
4. Peco, Asim (1971), *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd
5. Peco, Asim (1991), *Akcenti i dužine u srpskohrvatskom jeziku*, Naučna knjiga, Beograd
6. Šehović, Amela (2009) „Leksika razgovornoga bosanskog jezika”, *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, str. 111–308.

CHANGES IN ACCENT STANDARD OF MODERN BOSNIAN

Resume:

Modern Bosnian language is showing a clear tendency towards changing its traditional accent standard, primarily in accents in multisyllabic words – the so-called European loan-words and compounds – in relation to non-initial syllables and words with disyllabic replacement of the *yat* sound (Old Slavonic translit. *ě*) and the short-ascending accent on the non-initial syllable.

Namely, some of the existing dictionaries of the Bosnian language are discretely labelling falling accents on non-initial stressed syllables as *pronunc.*, and in others such accents are presented on a par with the traditional norm. Also, the traditional short-ascending accent in examples with dual *yat* reflex in the place of the *ekavian* long-ascending accent, though still present in modern Bosnian dictionaries, gives way in one of them to the long-ascending accent, but as a matter of compromise: bring together common speech practice and traditional orthography. However, it seems that time has not yet come for long-ascending accents to be marked on syllables with a monosyllabic *yat* reflex, as they are actually articulated in spoken language. This seems to require a whole new generation of linguists focused on the Bosnian language.

Key words: the Bosnian language, accent standard, ascending accents, falling accents, multisyllabic words, words with dual *yat* reflex.